

den van een kleiner getal edelen raakten geconcentreerd. De meeste edelen waren echter alleen regionaal van gewicht. Zij beheersten het platteland als ambachtsheren, dijkgraven en dergelijke, maar stonden buiten de hogere politiek. Die bescheiden positie wisten zij te behouden. De Bourgondische staatsvorming blijkt hierop amper van invloed te zijn geweest. Uiteraard zou moeten worden bezien wat de ontwikkelingen op langere termijn zijn, maar het is buitengewoon waardevol om zich te realiseren dat alle verandering in retoriek over ridderschap en deugd, in titulatuur en regels voor heraldiek, op lokaal nivo ongetwijfeld slechts marginale betekenis had.

Het is spijtig dat de inleiders niet wat dieper ingaan op de consequenties die het recente onderzoek en de nieuwe benaderingen voor het algemene geschiedbeeld hebben. Zij blijven steken in vage algemeenheden als 'de multidimensionele complexiteit van adel als fascinerend historisch fenomeen.' De artikelen gaan volgens de inleiding over 'aandacht voor adellijke strategieën van aanpassing aan maatschappelijke evoluties, voor fluiditeit in de adellijke populatie, voor interacties met andere elitaire groepen, en voor de heterogeniteit van het fenomeen adel.' (p. 488) Dit lijkt wel op de automatische piloot geschreven en doet weinig recht aan de concrete en specifieke punten die de diverse schrijvers aan de orde stellen. Er is zoals altijd in de geschiedenis sprake van verandering en van continuïteit. De vraag is: wat verandert er precies, en waardoor, en wat blijft er hetzelfde, en hoe komt dat?

De meeste schrijvers gaan op zoek naar veranderingen en verschillen. Maar de vraag naar wat er constant blijft is eigenlijk minstens zo interessant. Het is welbeschouwd heel vreemd dat een in oorsprong volkomen fictief begrip als adeldom ondanks alle verschuivingen vandaag de dag nog even vanzelfsprekend wordt gehanteerd als vijfhonderd jaar geleden. In dit themanummer staat de overgang van Middeleeuwen naar vroegmoderne tijd centraal. Daarbij is het onvermijdelijk dat bij de bespreking van de veranderingen in de positie van de adel de laatmiddeleeuwse situatie als uitgangspunt en dus ook min of meer als ijkpunt fungeert. Maar de moderne adel heeft er recht op beoordeeld te worden naar zijn eigen maatstaven, niet naar die van een voorbije periode. Het op zich interessante feit dat het adelsethos van de moderne tijd terugkeek naar een geïdealiseerde Middeleeuwse situatie doet daar niet aan af. Waardoor kenmerkt zich dan de moderne adel? Het kan nauwelijks betwijfeld worden dat standsbewustzijn ook in de moderne tijd nog aanwezig was; dat de adel nog altijd een ideaal vertegenwoordigde dat ook door anderen werd nagestreefd; en dat haar ethos, hoezeer ook getransformeerd en met hoeveel concurrentie ook, een maatschappelijke kracht bleef. Dit zijn interessante vragen voor een volgend themanummer.

Rienk Vermij

TOEGANKELIJKE BIOGRAFIE IN AFWACHTING VAN VOLWAARDIGE STUDIE

Edwin van Meerkerk, *Willem V en Wilhelmina van Pruisen, de laatste stadhouders* (Amsterdam-Antwerpen: Atlas, 2009, 240 p., ill.)

Sinds een jaar of vijftientig staat de tweede helft van de achttiende eeuw in een bredere belangstelling van historici. De negatieve beeldvorming bepaald door de neergang van de Republiek in politiek, economisch en militair opzicht is ingeruild voor dat van een dynamische periode te beschouwen als de kraamkamer van een zich vernieuwend bestel; 'Blauwdrukken voor een samenleving' noemden Kloek en Mijnhardt het door hen geredigeerde boek over het ijkpunt 1800.¹ Hervorming van binnen uit in de geest van raadpensionaris Van de Spiegel aan wie Boogman in 1988 zo'n mooi portret wijdde, mislukte, hervorming met hulp van buiten af zou met vallen en opstaan leiden tot een eenheidsstaat gebaseerd op prille democratische principes.² De politieke cultuur en structuur van de laatste decennia van de Republiek zijn magistraal

samengevat in Gabriëls' dissertatie uit 1989.³ Bronnen zijn sindsdien opengelegd door de publicatie van gedetailleerde inventarissen van de archieven van Wilhelmina van Pruisen in 1994 en Willem V in 2005 en door de uitgave van de dagboek aantekeningen van hun hoffunctionaris S.P.A. graaf van Heiden Reinestein in 2007.⁴ Dit is slechts een greep uit de publicaties die er toe doen als er een nieuwe biografie van de laatste stadhouder en zijn echtgenote wordt geschreven.

Met zoveel nieuwe studies voorhanden neem je de publicatie van Edwin van Meerkerk met verwachting ter hand. Van Willem V bestaat er geen moderne biografie, trouwens ook nauwelijks een wat oudere. Zijn echtgenote is wat beter bedeed en mevrouw Lotte van der Pol beijvert zich om van Wilhelmina een nieuwe biografie te vervaardigen. Van Willem V bestaan er wel twee biografische schetsen, namelijk van professor Gerrit Schutte in *Nassau en Oranje*, laatstelijk in paperback uitgegeven in 1996, en van professor P.B.M. Blaas in het Jaarboek 1996 van de *Vereniging Oranje-Nassau Museum*.⁵ Laat ik het maar zeggen, zij worden door Van Meerkerk niet overtroffen. Zijn publicatie valt wat tegen, dat wil zeggen in het licht van wat er de laatste jaren geschreven is. En dat ondanks het feit, dat zijn boek niets gemeen heeft met oudere studies waarin Willem V alleen maar negatief beoordeeld wordt en waarin zijn echtgenote van de weeromstuit als heldin door het leven mag gaan. De auteur probeert zijn beide hoofdrolspelers onbevooroordeeld tegemoet te treden. Hij schenkt terechte aandacht aan de culturele bloeiperiode die Den Haag onder hen meemaakte. Maar in diepgang schiet hij tekort en dientengevolge miste hij de kans authentieke portretten van zijn hoofdfiguren te schetsen.

Zijn studie zou baat hebben gehad bij tot nog toe niet of onvoldoende bestudeerde correspondentie of dossiers. Dat geldt met name ook voor de impliciete stelling die in de ondertitel besloten ligt dat Wilhelmina na het vertrek van de hertog van Brunswijk zoveel invloed verworven zou hebben dat ze, als het ware, vanaf 1785 als 'medestadhouder' getypeerd zou kunnen worden. Dat haar invloed groeiende was, valt niet te ontkennen. Maar bij de onzekere en de van nature wantrouwende Willem V kon er geen sprake zijn dat hij de macht werkelijk met haar zou delen. De door de auteur aan haar toegeschreven invloed bij de zuivering van de politieke lichamen in de jaren 1787-1788 zou getoetst moeten worden aan de vele dossiers over dat onderwerp in het archief van de stadhouder. Van Meerkerk zet nogal in op Bentinck van Rhoon, maar onderschat daarbij de positie van de raadsheer mr. Dirk Merens, die een goede relatie met Willem V onderhield. Ook laat hij na om te wijzen op het feit dat Amsterdam wel heel voorzichtig werd aangepakt.

Ik denk dat als de auteur zich wat meer de tijd gegund zou hebben om de uitgebreide briefwisselingen van Willem V en Wilhelmina van Pruisen met oranjegezinde politici en hoffunctionarissen te bestuderen – en dat geldt ook voor de dossiers over netelige zaken zoals de confrontatie tussen de Republiek en Jozef II in het midden van de jaren 1780 en de mislukte hervorming van de admiraliteiten na 1790 – dan zou zijn studie aan waarde en zijn beeld van Willem V aan scherpte gewonnen hebben.

Nog twee detailopmerkingen. Er is nogal wat afgeroddeld over de belangstelling van Willem V voor de andere sekse. Maar afgezien van zijn geflirt met een freule Van Lynden en zijn bewondering voor Amalia von Schmettau, enige tijd de echtgenote van de Russische gezant Gallitzin, is er weinig bewezen. Voor de toenmalige pamfletschrijvers maakte dat niet zoveel uit; voor cartoonisten evenmin. Onder de afbeeldingen bevindt zich de bekende prent van James Gillray uit 1796 waar Willem V in de gedaante van een slapende cupido omringd wordt door zwangere jonge dames. Nu is het helemaal niet de bedoeling van de auteur om Willem V zwart af te schilderen. Daarom verbaasde mij de zin op pagina 182: 'Het liederlijk gedrag van de gewezen stadhouder viel niet alleen binnenskamers op'. De tweede opmerking die ik nog wil maken betreft het register. Daar wordt de in 1767 geboren W.F.G. van Lynden van Hemmen opgevoerd, terwijl het op pagina 159 duidelijk gaat om een veel oudere Van Lynden. Ik geef toe, als er twee burggraven van Nijmegen uit het geslacht Van Lynden van Hemmen in 1786 en 1787 kort na elkaar overlijden moet men op zijn tellen passen. De belangrijkste adviseur uit deze invloedrijke familie was ongetwijfeld W. baron van Lynden van Hemmen, die én op goede voet met de stadhouder stond én tot de kring rond Wilhelmina van Pruisen behoorde. Hij wordt dan ook bedoeld.

Van Meerkerks boek bevat een royaal aantal bijlagen zoals een tijdbalk van belangrijke gebeurtenissen, een stamboom, lijsten van gebruikte bronnen en literatuur. Zodoende is het een zeer geschikt werk, ook door het toegankelijke taalgebruik, voor wie zich in Willem V en zijn periode begint te verdiepen. Voor een paperback bevat het boek ook een bevredigende hoeveelheid beeldmateriaal. Maar we hadden zo graag wat meer gehad. Kan het programma dat de biografieën van de drie koningen uit de negentiende eeuw omvat niet uitgebreid worden met een volwaardige biografie van de laatste stadhouder?

B. Woelderink

- ¹ J.J. Kloek en W.W. Mijnhardt, 1800. *Blauwdrukken voor een samenleving* (Den Haag, 2008).
- ² J.C. Boogman, *Raadpensionaris L.P. van de Spiegel. Een reformistisch-conservatieve pragmaticus en idealist* (Amsterdam, 1988).
- ³ A.J.C.M. Gabriëls, *De heren als dienaren en de dienaar als heer. Het stadhouderlijk stelsel in de tweede helft van de 18^e eeuw* (Leiden, 1989).
- ⁴ C.J.M. Eymael, *Inventaris van het archief van prinses Wilhelmina van Pruisen 1751-1820* (Den Haag, 1994); B. Woelderink en H.J. de Muij-Fleurke, *Inventaris van de archieven van stadhouder Willem V (1745-1808) en de Hofcommissie van Willem IV en Willem V (1732-1794)* (Hilversum, 2005); J.K.H. Van der Meer, *Van de prins geen kwaad: De dagboeken van S.P.A. van Heiden Reinestein kamerheer en drost 1777-1785*, met een bijdrage van L.C. Van de Pol (Assen, 2007).
- ⁵ G.J. Schutte, 'Willem IV en Willem V', in: C.A. Tamse, ed., *Nassau en Oranje in de Nederlandse geschiedenis* (Alphen aan de Rijn, 1979) 187-228; P.B.M. Blaas, 'Wat zal men van mij zeggen in de geschiedenis?' Het beeld van Willem V in de historiografie', in: L.J. van der Klooster e.a., ed., *Oranje in revolutie en restauratie*, Jaarboek Oranje-Nassau Museum (Zutphen, 1996) 169-194.

GELDERSE ADEL EN ZIJN HUIZEN

T. P. G. Kralt, B.M. Gort, ed., *Wielbergen en de familie Brantsen. De lotgevallen van een landgoed en Victoriaans landhuis in Angerlo* (Zwolle: Waanders, 2008, 315 p., ill.)

Deze uitgave is een initiatief van de Stichting Philadelphia Zorg die op het landgoed Wielbergen te Angerlo (Gemeente Zevenaar) een tehuis voor geestelijk gehandicapten exploiteert. In haar kring werd het plan geboren om een monografie te wijden aan het landgoed en aan de familie Brantsen die er lange tijd mee verbonden is geweest en waarvan een telg bewerkstelligde dat Wielbergen zijn huidige bestemming kreeg. In het inleidende hoofdstuk geeft de jurist en historicus P.G. Aalbers een overzicht van de ontwikkeling van de familie Brantsen 'van [Arnhemse] stadsregenten naar landadel'. De herkomst van het geslacht duidt hij aan als 'onduidelijk' en hij vermoedt dat de oorsprong gezocht moet worden op de Westelijke Veluwe. In 1574 wordt Hendrick Brantsen, eerder scholtis van Ede, poorter van Arnhem. Een kleinzoon is de eerste gestudeerde jurist in de familie en brengt het tot burgemeester van Arnhem en momber van het hof van Gelre en Zutphen. Terugziende kunnen we constateren dat hij de stamvader is van een regentendynastie die, vooral door een weloverlegde huwelijksstrategie, naarmate de tijd verloopt over een aanzienlijke rijkdom komt te beschikken; rijkdom die goeddeels werd belegd in landgoederen. In de negentiende eeuw dringen de Brantsens door tot de adel: in 1824 wordt een Brantsen jonkheer, vier jaar later wordt een neef verheven tot baron bij eerstgeboorte. Diens tak is blijven voortleven tot in de twintigste eeuw. Sommige leden noemden zich 'Brantsen van de Zyp', naar het in oorsprong zeventiende-eeuwse landhuis Zypendaal (in dit boek wordt het soms aangeduid als kasteel, maar dat is niet alleen naar mijn mening onjuist) dat aan de familie toebehoord heeft van 1743 tot 1926. Laatste eigenaresse uit de familie Brantsen was Alwine Gräfin von der Goltz, geboren Jonkvrouwe Brantsen. Aalbers besteedt ruime aandacht aan haar. Terecht, zij was een zeer markante persoonlijkheid, bepaald niet de laatste die men in dit boek tegenkomt. Haar levensgang is sterk getekend door de Tweede Wereldoorlog. Graf